

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Иво Георгиев Янев

За дисертационния труд на

Редовния докторант **Милослав Данов Бонов,**

на тема

**„Застъпничеството на светиите в молитвените последования на литургията от
византийския ритуал**

(по славянските извори от XV - XIX век)“

по направление 2.4. Религия и теология (Литургика)

с научен ръководител **проф. прот. д-р Иван Иванов**

1. Данни за процедурата

Настоящата процедура е открита след решение на Факултетния съвет на Богословски факултет 18.01.2024 г., протокол № 07 и заповед № РД 38-67/05.02.2024 г. На първото си заседание, проведено на 19.02.2024 г., научното жури в състав: проф. прот. д-р Людмил Малев, проф. д-р Мария Йовчева, проф. д-р Магдалена Легкоступ, доц. свещ. Д-р Стоян Чиликов и доц. д-р Иво Янев, установи, че процедурата е организирана при спазване на всички законови изисквания. След проведени разисквания, за председател на научното жури беше избран доц. д-р Иво Янев, а за рецензенти проф. прот. д-р Людмил Малев и доц. д-р Иво Янев. На останалите членове е възложено да изготвят писмени становища. Като срок за предаване на

рецензии и становища беше определен 29.04.2024 г., а дата за открито заседание на научното жури и публична защита – 15.05.2022 г. Всички срокове по процедурата са спазени коректно. Смятам, че процедурата е спазена, не констатирам нарушения по нейното провеждане. Всички документи са налице. Обемът и видът на изследването съответстват на изискванията на Правилника за придобиване на научни степени на СУ, както и на законовите разпоредби, регулиращи процедурата.

2. Данни за дисертанта

Милослав Бонов е роден на 30. 11. 1960 г. в гр. Враца. През 1989 г. завършва Художествена академия „Николай Павлович“ в София – специалност графика, през 2017 г. завършва Паралелния курс към ПДУ „СДС Св. Йоан Рилски“, след това магистърска програма „Вяра и живот“ към Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, а през 2020 г. магистърска програма „Литургия и музика“ в същия факултет. В периода 2020-2023 е редовен докторант към катедра „Практическо богословие“, когато след изпълнение на индивидуалния си план е отчислен с право на защита. Успешно премина процедурите на вътрешното обсъждане в катедрата и за антиплагиатство.

3. Данни за дисертацията и автореферата

Представената докторска дисертация на тема **„Застъпничеството на светиите в молитвените последования на литургията от византийския ритуал (по славянските извори от XV - XIX век)“** на дисертант М. Бонов е в обем от 237 страници, 425 бележки под черта и има следната структура: **Предговор, Съкращения, Увод, три глави, Заключение, Приложения, Извори и Използвана литература**. Дисертацията е написана на добър книжовен език, авторът добре е запознат и коректно употребява терминологията на Литургическото богословие. В своят труд Бонов изследва важен момент в Литургиката на Православната църква, в частта ѝ посветена на св. Евхаристия – а именно застъпничеството на светиите в молитвените последования във Византийските Литургии, според славянските извори от XV-XIX в. Дисертационното съчинение разглежда основните литургични славянски извори на

български, руски и сръбски език, с различните им редакции, употребявани във Византийския литургичен ритуал. Цели се да се покаже приемствеността на старобългарските извори по отношение на застъпничеството на светиите, каква част от култа са те, доколко е устойчива употребата им в славянската традиция като индикация за истинското православно изповядване на вярата у славянските народи.

В **Предговора** авторът посочва причината да се заема с разработването на тази тема, както и благодарност към научния ръководител, както и към преподавателите от Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

В **Увода** са посочени **актуалността** на темата - „верният прочит на Свещеното писание и практиката в Свещеното предание, завещана от светите отци на Църквата в потвърждение на субординацията, която поставя застъпничеството (посредничеството) на светиите, като неизменно условие за вечното спасение“ (8-9). Основната **цел** на съчинението е да се проследи и докаже византийската приемственост в народите, използвали за богослужението старобългарски език; до каква степен застъпничеството на светиите се явява част от култа на източноправославния ритуал и доколко то е устойчиво в традицията, предавана от християнството. Основните **задачи**, които според мен са успешно изпълнени са: 1. Да се проследи призоваването на застъпничеството на светиите в двете византийски Литургии; 2. Дали местата в Литургиите – Златоустова и Василиева, са винаги едни и същи, или има промяна в последованията на разглежданите изворни текстове; и 3. Да посочи основните прилики и разлики между двата византийски литургични чина. **Обект** на дисертацията са четиринадесет служебници създадени между XV и XIX в. **Предмет** на изследваната тема са молитвените последования призоваващи към застъпничеството на светиите в двете византийски Литургии в изследваните служебници. Основен похват на изследването в дисертацията е сравнителният метод. Посочени са основните автори в областта на изследваната тематика, за съжаление без конкретно позоваване на техните съчинения и основни идеи в тях.

В Първа глава „Светостта, като основна цел на Божието домостроителство след грехопадението“ са представени библейските основания на светостта, прилагателното „свят“, като според автора, употребата на този термин се свързва с религиозното преживяване и опит. Човекът чрез злоупотреба със свободната си воля, дадена му от Бога при Сътворението е загубил това истинско духовно състояние. Хората, които със смирение, молитва, любов и отричане от собствената си воля са просветлени от Светия Дух още приживе, са наречени светии и са удостоени да бъдат „приятели на Бога“ и като към такива се отправят молитви за застъпничество. Посочени са терминологичните прилики и отлики при употребата термина *святост* в различните епохи на Християнството. Представени са разбирането за *святост* и *светии* в Стария и Новия Завет, както и в първите християнски векове. В следващата част, озаглавена „Църквата и нейния догматичен отговор за светиите пред Бога“, буди недоумение употребата на термина *догматичен и думата отговор*. Не е нужно в литургическо изследване да се отклонява автора по въпроси за догматиката на Църквата и анализ на Вселенските събори, а е необходимо просто да представи накратко учението на Църквата за св. Богородица и светиите. Да не говорим, че Седмият вселенски събор (787) няма за основна цел да утвърди учението на Църквата за светиите, въпреки че и това е важен момент, макар и второстепенен, а да утвърди иконопочитанието, т.е. наблюдаваме отново отклонение от основната линия на изследването.

Във Втора глава „Мястото на светиите в православното богослужение след IV в.“ се представя развитието на Византийския литургичен ритуал, където авторът отделя прекалено голямо внимание на историята на Византия, която може да бъде представено по-кратко в неговата връзка с византийското литургично семейство. Представени са петте основни етапа на т.нар византийски литургичен синтез. Посочени са степените на святост според чина на проскомидията, при която се вадят девет частици за деветте светийски чина, както и призоваването на светиите в двете

византийски литургии. Според мен представянето на службата на св. Лонгин в тази част на изследването го отдалечава от основната тема.

В Трета глава „Култът към светиите във Византийския ритуал в славянските извори от XV-XIX в.“ е направен опит да се представи приемствеността на т. нар. славянска традиция. Тук отново текстът се отделя от основната тема, като се разглежда почитането на св. Тивериополски мъченици и в тази връзка появилите се проблеми с изследователи от Република Северна Македония. Интересен личен за мен момент е Евтимиевия служебник и поп Герасимовата преписваческа школа, защото познавах лично проф. Елена Коцева, откривател и изследовател на този служебник, като и на делото на поп Герасим. В текста следва представяне на славянските редакции на литургиите от византийския ритуал, с посочване на четиринадесет славяноезични служебници, върху които е извършено изследването. Последна част от тази глава е посветена на богослужението като продължение на култа към светиите като застъпници и покровители, но в политическия контекст на Второто българско царство, което според автора, доказва силното влияние на техния култ на българска почва.

В Заключението на дисертационния труд докторантът е направил обобщение на цялото изследване със съответните изводи, но според мен доста по-кратки в процентно отношение от основния текст на изследването.

Използваните научни и текстово-критични съчинения са достатъчни за настоящото изследване, касаещо предимно славянските литургически извори от старобългарски произход. **Приложенията** са важен доказателствен материал за целите на дисертацията.

Авторефератът отговаря на основния текст, но смятам, че в него нямат място представените приложения, те трябва да са само в основния дисертационен текст. Тук липсват приносните моменти на научното изследване, защото те са представени в основния корпус на изследването.

Препоръки и коментари

Забелязват се някои правописни и технически грешки, които са лесно отстраними. За съжаление някои от препоръките на ниво вътрешно обсъждане в Първичното звено – Катедрата, които бяха забелязани от колегията, като недостатъци в текста, не са поправени. В дисертацията често се отбелязват ненужни отклонения от основната тема на изследването. Като че липсват достатъчно ясно авторските идеи и изводи, които са важна част от едно дисертационно съчинение. Знам, че всеки млад учен се стреми да представи всеобхватността на своите познания и изследвания в богословието, но целта на дисертационния труд е да покаже изследването на една конкретна тема. Разбирам желанието на автора да използва съкращения, което е нормално в областта на литургическото богословие, но в този текст те са прекалено много. Според мен някои места могат да предадени в съкратен вид, без на всяка цена да са съкратени до абривиатура. На няколко места виждам цитирана Уикипедия, както и някои други интернет сайтове, според мен в едно научно съчинение няма място цитирането популярни сайтове, които често могат да съдържат даже подвеждаща информация. Изворите, според мен, трябва да са част от Използваната литература. Посочените бележки по никакъв начин не накърняват достойнството и положеният усърден труд на дисертанта.

4. Научните приноси

Приемам в общи линии научните приноси, постигнати по време на изследването и формулирани в представената от дисертанта справка в основния текст на дисертационното съчинение.

5. Публикации и участия в научни форуми

По темата на дисертационния си труд са представени шест публикации, които са с необходимата научна стойност и са конкретно свързани с темата на дисертационния труд и отговарят на минималните национални изисквания по чл. 2б,

ал. 2 и 3 на ЗРАСРБ и чл. 24 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Няма официална информация дали докторант Бонов е участвал в научни форуми.

6.3. Заключение

Обобщената ми оценка за дисертационния труд, автореферата, научните публикации, както и посочените от дисертанта научни приноси е положителна. Затова предлагам на почитаемото Научно жури да гласува за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в Научна област: 2. Хуманитарни науки; Професионално направление: 2.4. Религия и теология; Научна специалност (Литургика) на Милослав Данов Бонов.

София,

22.04.2024 г.

(доц. д-р Иво Янев)